

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi kar

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Kulturatudományi Doktori Program

Kovai Cecília

A cigány-magyar különbségtétel és a rokonság

Doktori Disszertáció

Dr. Hadas Miklós

egyetemi tanár

témavezető

Dr. Császi Lajos

egyetemi tanár

(társ)témavezető

Pécs

2015

Tartalom

I. BEVEZETÉS

I. 1. A kutatás perspektívája

I. 2. A kutatás interdiszciplináris kontextusa

II. A KÜLÖNBSEGTÉTELEK LOGIKÁJA

II. 1. A rokonság felé vezető út

II. 2. A „magyarság” mint ideál, a cigányság mint analógia: a cigány identifikáció lehetősége

II. 3. A „cigány” kimondása

III. ÉLET A ROKONSÁG HÁLÓZATAIBAN

III. 1. Hét év: A cigány identifikáció változásai egy családtörténeten keresztül

III. 2. A házasság útján: Kisjutka, a legidősebb lány

III. 3. A rokonság útján: Betti, a második lány

III. 4. A cigányság útján az integráció felé: Szintia, a harmadik lány

III. 5. Vajon milyen úton? Lilike, a legfiatalabb lány

IV. HÁZASSÁG ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

IV. 1. Középpontban a nemiség

IV. 2. A gyermek mint beteljesülés

IV. 3. Nemiség és a munkaerőpiac. Miért lett Rudi munkanélküli?

V. ÖSSZEFOGLALÁS

FELHASZNÁLT IRODALOM

A disszertáció témája

Disszertációmban arra a kérdésre kerestem választ, hogy miféle társadalmi viszonyokat generál a cigány-magyar különbségtétel magyarországi, főként rurális környezetben, ahol ez a különbségtevés alapvetően meghatározza emberek életének lehetőségeit és kényszereit. Kutatásaimban azokat a cigány-közégeket vizsgáltam, amelyek nagyban ki vannak szolgáltatva a bér munka területén adódó lehetőségeknek, alkalmi munkáknak és a lokális hatalmi viszonyoknak, állításaim tehát főként az ehhez hasonló közégeket érintik. Kutatásom olyan észak-magyarországi falvakra koncentrált, amelyek társadalmi viszonyai paradigmátikusnak tekinthetők a cigány-tematika szempontjából, hiszen ezekben a falvakban felmerülő problematikák egyrészt erőteljesen formálják a magyarországi közbeszédet, másrészt a volt államszocialista iparosítás ezen vonzáskörzeteiben ragadhatóak meg legjobban a rendszerváltással kapcsolatos társadalmi problémák, úgy mint: a piacgazdasági és a demokratikus fordulat ellentmondásai, a tartós munkanélküliség, az államszocialista asszimilációs cigány politika hatásai, demográfiai változások valamint a szélsőjobb oldali politikai erők előretörése.

A cigány-magyar különbségtétel működésének bemutatásához segítségül egyrészt más, több ponton hasonló tapasztalatokat feldolgozó diskurzusokat használok, úgy, mint a kolonizáció elnyomó mechanizmusait taglaló irodalmak, valamint a bűrszín társadalmi jelentéseivel foglalkozó írások (Du Bois 1961, Bhabba 1992, Fanon 1986, Rottenberg 1999, Ahmed 2003, McIntosh 1990). Másrészt a cigány-nem cigány különbségtételről más kontextusokban is felhalmozódó tapasztalatokat építem be saját értelmezésembé (De Port 1998, Blasco 1999, Engerbrigsten 2007, Durst 2006, Horváth 2008, Okely 1983, 1996, Stewart 1994, Effremova 2013, Marusák-Singer 2009, Sutherland 1986, Tesar 2012, Kóczé 2011, Silverman 1976, Williams 2002, 2000, Piasere 2000, Formoso 2000). Dolgozatom mindenekelőtt az általam kutatott közegekben uralkodó ezen egyenlőtlen viszonyok sajátosságaira koncentrálok, amelyeket én elsősorban az úgynevezett „asszimilációs rezsim” működésében, a „magyar” társadalmi jelentésének fontosságában és a rokonság mint szerveződési forma erejében találtam meg. Dolgozatom fő témája tehát, hogy hogyan működik a cigány-magyar különbségtétel egy alapvetően asszimilációra kényszerítő társadalmi viszonyrendszerben és

ez a működési mód hogyan képeződik le a „belső cigány” viszonyokban, pontosabban a rokonsági kötelékek felértékelődésében. Így válik disszertációm másik fő témájává a rokonsági kötődések természetének bemutatása.

Alkalmazott módszerek

Kutatásaimat 2000 tavaszán és nyarán, akkori évfolyamtársammal, Horváth Katával, 3 hónapos terepmunkát végeztünk egy borsod-megyei falu, Gömbalja cigánytelepén. Egy telepi család látott vendégül minket, az ő hétköznapjaikon keresztül ismerhettük meg ezeket a közegeket, élhettük át a történéseket. Az azóta eltelt 14 évben folyamatosan visszajártunk, követtük az ott történt változásokat. 2007-ben egy másik kutatás keretében két hónapot töltöttem egy másik Borsod megyei falu cigánysorán, főként az iskola és a család viszonyát kutatva. Kapcsolatom az akkori házigazdáimmal szintén máig tart. E kutatások alapvetően kulturális antropológiai terepmunkák voltak, fő módszerük pedig a résztvevő megfigyelés.

A fentiek mellett számtalan cigány-tematikájú kutatásban részt vettem a régióban, több mint 50 interjút készítettem falvakban, kisvárosokban tanító tanárokkal, polgármesterekkel, vagy különösebb pozíciót nem betöltő, helyben élő emberekkel, mégis a fenti két kutatás alkotja disszertációm gerincét, a többi tapasztalat mindezeket árnyalja, kiegészíti, színesíti. Disszertációm alapvetően a cigány-magyar különbségétel „cigány” oldaláról szól, főként e falvak cigánytelepein, cigánysorain élők világáról, ugyanakkor nem leválasztva azt arról a kontextusról, amely nagyban alakítja ezeket a közegeket.

Főbb tézisek

1. Dolgozatomban a cigány-magyar különbségétel működésének egyik sajátosságát az asszimilációra ösztönző politika jelentőségében nevezem meg. A cigány-magyar különbségétel hierarchikus viszonyainak fenntartását az általam asszimilációs rezsimnek hívott szabályozó apparátus biztosítja, amely az államszocializmus éveiben rendeződött hivatalos cigány-politikává. Az asszimilációs rezsim a „cigányságot” meghaladandó, legyőzendő társadalmi entitásként tételezi, ilyen módon rögzítve annak stigmatizáló jelentéseit úgy mint: „civilizátlanság”, „piszkosság”, „fejletlenség”, „'alsóbbrendűség”. Ez a rezsim nem pusztán azzal az ígérettel tartja fenn magát, hogy a cigányság elhagyható, hanem az arra irányuló törekvéseket szinte kötelezővé teszi, a stigmatizált jelentések rögzítésével pedig a cigányság, mint tágabb értelemben vett politikai jelölő nyilvános megjelenését

ellehetetleníti. Az államszocializmus az asszimilációt ösztönző rezsim ígéreteit, mely szerint a „cigányság” egy ledolgozható hátrány, teljes foglalkoztatottság révén némileg tartani tudta, ám a rendszerváltás után a munkahelyek tömeges megszűnésével már csak kevés realitása maradt egy a „cigányságot” minden erővel maga mögött hagyni akaró életpálya sikerességének. Habár 1990 után a cigányság, mint politikai jelölő a demokratikus fordulat következtében már hivatalosan nem állt tiltás alatt, de a piacgazdasági fordulat aláásta e lehetőség gazdasági alapjait, a „cigányság” vállalhatatlanságának, azonosulhatatlanságának „ténye” pedig mély evidenciaként irányította a cigány-magyar különbségtétel mindennapjait még a 2000-es évek közepén is az általam vizsgált közegekben. Az asszimilációs rezsim tehát az azt hivatalos cigánypolitikává tevő államszocialista rendszer bukása után is zavartalanul működik a hétköznapi viszonyokban.

2. Az asszimilációs kényszer a cigányságot, mint vállalhatatlan, megélhetetlen (vö Butler) identifikációt számúzi a nyilvános, tágabb értelemben vett politikai terekből és az ún. privátszférába szorítja be. E rezsim uralma alatt minden olyan viselkedési forma, szokás, tapasztalat, tevékenység (munka vagy szórakozás) amely cigánysághoz kötődik, stigmatizált lesz, szégyenteljes és nyilvánosan nehezen vállalható, ugyanakkor pont e vállalhatatlanság következményeként a rokoni viszonyok „privátszférájában” mintegy „saját cigány titokként” felértékelődve válik felszabadultan átélhetővé. Ez a társadalmi működés csak tovább erősíti a rokonság, mint elsődleges szerveződés erejét e cigány közegekben, hiszen a cigányság csak a rokonság kvázi privátszférájában élhető meg. Állításom, hogy a rokonság jelentősége cigány-közegek szerveződésében nem pusztán „kulturális sajátosság”, hanem a cigány-nem cigány különbségtétel, esetünkben az asszimilációs rezsim működéséből is fakad, amely fenntartja, új jelentésekkel ruházza fel a „cigányság” és a „rokonság” egyébként is szoros összefüggéseit. A rokonsági alapon történő szerveződés a cigányság strukturális pozíciójából is ered, hiszen a rokonsági kötődések „természetiként” való tételezésének stabilitása és bizonyossága mintegy ellensúlyozza azt a strukturális bizonytalanságot, a hivatalos intézmények felől nézve marginalitást, amely e cigány közegek társadalmi pozícióját generációk óta jellemzi.

3. Az általam vizsgált, főként falusi közegekben a cigány-magyar különbségtétel az egyik legalapvetőbb társadalmi határvonalat jelenti. A „cigány” egészen a legutóbbi évekig minden tekintetben a falvak perifériáján, alávetett státuszban kapott helyet: a faluszéli telepeken, az iskolában a kiegészítő osztályokban, felnőttként pedig a legalacsonyabb státuszú, stigmatizált munkák között. A cigány effajta helye e falusi közegekben normatívnak minősült, e periférikus pozícióból történő bármely kimozdulás, pedig e normák felborításának tűnik. A helyi magyarok össz-társadalmi „mi”-jében nincs benne a cigány, nem része a falu közösségének, vagy ha igen, csak, mint zavaró tényező jelenik meg. Míg a kolonizáció és a főként afro-amerikai alávetettséget biztosító „fehér” hegemoniában a kolonizáló és a fehér identitását nagyban konstituálták a kolonizálthoz és feketeséghez társuló jelentések, (vö Fanon) addig ezekben a közegekben a cigány nem válik a jelentős „Másikká” a „magyar” konstitúciójában, a vele szemben támasztott elvárás az asszimilációs rezsim részéről a „nem létezése”, amelyet a rendszerváltás után bekövetkező lét és értékbizonytalanság félelmei csak tovább erősítenek. A „cigány” olyan jelentéseket hordoz, (szegénység, lecsúszottság, létező társadalmi rend szétesése) amelyek fenyegetik a falu közösségét, következésképpen ő nem tartozhat bele a falu közösségébe. Míg tehát „magyar” perspektívából a cigányság érzékelése mindig zavaró, és a normatív az, ha „nem létezik”, addig „cigány perspektívából” a „magyar” egyfajta „Mindenható” szerepét látja el, mint alapvető referencia, mind az egyéni, mind a közösségi identifikációt tekintve. E kirívó egyenlőtlenség tartotta és tartja fenn a cigány-magyar különbségtétel rendkívül hierarchikus viszonyait. A „cigány” „nem létezésére” vonatkozó elvárások azonban nem jelentik azt, hogy e stigmatizált társadalmi jelentés elhagyása elé ne gördítene legyőzhetetlen akadályokat az asszimilációra kényszerítő rezsim. Működésének jellegzetessége éppen az, hogy miközben a cigányságot szégyenteljes és azonosulhatatlan jelentésként rögzíti, annak megtagadására ösztönöz, a falu limitált és átlátható viszonyai között nagyon is „számontartja” és veleszületettnek tételezi a cigányságot. Ekképpen, ahogy Bhabha kolonizált szubjektumainál, a cigány identifikáció lehetőségeit az azonosulhatatlanság és a kötelező azonosulás ellentmondásai teszik rendkívül bonyodalmassá.

4. Disszertációmban az asszimilációs rezsim fenti működését a lokális viszonyokban a „cigány különbségtétel ki nem mondása”-ként írtam le, állításom, hogy a „ki nem mondás” alapvető hatással van a belső „cigány” viszonyok alakulására. A „ki nem mondás” azt jelenti, hogy a cigány-magyar különbségtétel és annak egyenlőtlen viszonyai nem tematizálódhatnak a nyilvánosságban. Ez megvéd ugyan a nyílt rasszizmustól, de kimondhatatlanná teszi a cigány-magyar különbségtétel révén keletkezett egyenlőtlenségeket. A cigány-magyar különbségtétel más tematikákon keresztül jelenik meg úgy mint: szegény-gazdag, tanult-tanulatlan, normál-fogyatékos. Ez azt képzetet kelti, hogy a hátrányos társadalmi pozíció nem a cigányság, mint származás következménye, hanem tanulatlanság, „civilizálatlanság”, szellemi képességek stb miatt áll fenn, tehát ledolgozható, miközben a cigányság a megváltozhatatlan alsóbbrendűség jelelője lesz, ami valójában nem elhagyható. (vö Horváth) Ez a társadalmi működés a különbségtétel mindkét oldalán élőket érdekelté teszi annak fenntartásában. „Magyar” oldalról garantálja, hogy a cigányság tágabb értelemben vett politikai követeléseivel nem kell számolni, „cigány” oldalról pedig egyrészt fenn tartja azt az ígéretet, hogy az előnytelen társadalmi pozíció elhagyható, másrészt védelmet nyújt a nyílt rasszizmussal szemben. Mindezzért „cserébe” maga a falu hétköznapijait irányító és szembetűnő egyenlőtlenség elbeszélhetetlen marad. A „ki nem mondás” által irányított viszonyokban a „feladat” mindig az, hogy a többségi nyilvánosság erejével bíró helyzetekben a „cigányság” el legyen rejtve, „ne jöjjön létre” (vö Horváth), amely viszont egyszerre hívja élte az ellene való „lázadást”, vagyis a cigánynak tételezett viselkedési formák provokatív megjelenítését, ami csak tovább erősíti a „vállalhatatlanság” képzetet.
5. Egyik fő állításom, hogy a cigány-magyar különbségtétel fenti működése erőteljesen hat a „belső” cigány viszonyok alakulására is. Mivel ez az egyenlőtlen különbségtétel nem kimondható, a cigányság nem vállalható nyilvánosan, annak tematizálása beszorul a rokonság „privát” területére. A különbségtétel rokoni viszonyokban lesz elbeszélhető, ami erősíti, és új jelentéssel ruházza fel a rokonság mentén történő fragmentációt. A nagycsaládok közti megkülönböztetés a cigány-magyar különbségtétel fő tematikáit visszhangozza, tulajdonképpen annak a működése alakítja azokat, a „ki nem mondás” társadalmi viszonyainak terhei tehát a rokoni

kapcsolatokra rakódnak: Mindig a másik kiterjedt család (extended family) hordozza a cigányság stigmatizáló jelentéseit: „ők a retkesek, nem mink”, vagy a cigányság megtagadásának ambivalens vágyait: „ők teszik magyarnak magukat, nem mink”. A saját rokonság lesz a cigányság egyetlen biztonsággal megélhető terepe. Ugyanakkor ez a „mi” csak a fragmentálódáson keresztül alakítható ki, hiszen automatikusan létrehozza azokat a cigányokat, akik másmilyenek, akikkel azonosulni veszélyes és lehetetlen. A „saját rokonság” nyújtotta biztonságnak tehát nagy ára van, **hiszen úgy tud védelmet biztosítani, hogy közben különbséget csinál.** A hely hasonlóképpen a fragmentáció egyik alapelve, a falu a cigányság szempontjából morális tartalmat hordoz. A „saját falu” lesz az, ahol a „rendes cigányok” élnek szemben a szomszédos települések lakóival, akik megtestesítői a cigányság degradáló jelentéseinek. A hely mentén történő fragmentációt a nem cigányok cigánysággal kapcsolatos osztályozási módjai is erősíthetik, mely szerint az általános ítéletektől felmentik a „saját cigányait”, ezzel a faluban működő hierarchikus társadalmi viszonyokat „civilizációs” erővel ruházzák fel. (vö Szuhay, Durst) Az effajta magyar-cigány: patrónus-kliens viszony egyértelmű hierarchikussága együtt jár a cigány-cigány viszonyok kényszerű egalitarizmusával.

6. Dolgozatom további állítása az, hogy a stigmatizáció és fragmentáció összefügg, nem pusztán a cigány-magyar különbségtétel jellegzetessége az a működési mód, hogy a stigmatizáltak úgymond „egymásra hárítják” a degradáló jelentéseket, ezzel lehetetlenítve el a stigmatizáció során egyébként is létrejövő politikai jelölő (esetünkben a cigányság) érdekképviseletét. (Waquant, De Port, Brubaker, Fanon) A fragmentáció során létrejövő biztonságos cigányság (a saját rokonság) útjában áll annak, hogy az mint „közösség”, „közös” érdekekkel rendelkező politikai jelölő jelenjen meg a nyilvánosságban. A fentiekben sajátos ellentmondást láthatunk a rokonság felértékelődése, gazdasági és identifikációs erőforrássá válása és a „cigányság” mint „közösség” artikulációja, gazdasági és identifikációs erőforrássá alakulása között. (vö Ivasiuc) Habár az ellentmondás fennáll, a hétköznapi gyakorlatokban e kettő nem pusztán kizáró viszonyban működik, hiszen a

rokonságban rejlő erőforrások mindig visszahatnak a cigányság megélésének lehetőségeire is.

7. Disszertációm abból az állításból indul ki, hogy az asszimilációs rezsim fenti működése az utóbbi években megrendült, köszönhetően a rendszerváltás során bekövetkezett strukturális változásoknak is. Azonban ez a „megrendülés” csak e rezsim felől értelmezhető, hiszen továbbra is e rezsim evidenciái bírnak a „normativitás” erejével. Egy falu (Gömbalja) társadalmi viszonyait valamint a szélesebb nyilvánosság változásait vizsgálva azt láthatjuk, hogy az a status quo, amely a cigányság nyilvánosságbeli száműzésével biztosította a rasszizmustól való védelmet, egyre kevésbé lett tartható. E változások lokális szinten a cigányság „nem létezésével” kapcsolatos elvárások betarthatóságát érintették, ugyanis a „cigány” egyre gyakrabban lett láthatóvá a nyilvánosság erejével bíró terekben, miközben e jelenlét továbbra is a „zavar”, az „oda nem valóság”, sőt a „fenyegetés” jelentéseivel bír. Ennek megfelelően minden olyan viselkedési forma, szokás, tapasztalat, tevékenység, amely a cigánysághoz kötődik „zavaró”, „oda nem való” és az asszimilációs rezsim bomlása felől nézve „fenyegető”.

A változásokat három fő problematika köré csoportosítottam, amelyek alapvető fontosságúak a falu társadalmi viszonyaink újratermelésében, ez a három problematika pedig: 1. az oktatás, (az helyi iskola „elcigányosodása”). 2. a falu, mint nyilvános tér (a helyi Roma szervezet megalakulása és az általa levezényelt telepfelszámolás). 3. a munka (cigány vállalkozó megjelenése és az erőteljesen stigmatizáló közmunka elterjedése).

Ha nyomon követjük e fenti három szférában beállt változásokat, ellentmondásos helyzetet tapasztalunk: éppen a „mi”-ből kirekesztett cigány kerül a „közös” kérdéseinek középpontjába, a cigány-tematika lesz az, ami lehetőséget ad a falut érintő problémák elbeszélésére, a falu, mint integráns létező tapasztatának megrendülésére. Mindez nem csupán azzal jár, hogy a cigány egy alapvető rendszer elvesztésének megtestesítője lesz, hanem azzal is, hogy korábbi fragmentáltsága mellett, vagy helyett, mint a „magyarsággal” konfrontálódó entitás tör be a falu nyilvánosságába.

8. Disszertációm további kérdése volt, hogy, mi történik a cigány identifikációval, hogy ha az asszimilációt ösztönző rezsim működése megrendül, nem kimondás rendjének hierarchikus cigány-magyar viszonyai megkérdőjeleződnek? A cigány megjelenik azokon a színtereken is, ahol korábban nem, vagy csak elvétve kaphatott helyet. Beköltözik a faluba, munkaadóként tűnik fel, az iskolában számszerű többségbe kerül, rokoni kapcsolatokon túllépve „saját” szervezet alapít, azaz kilép a nem kimondás által felkínált biztonságos helyekről, kitéve magát immár a „cigányozás” veszélyeinek. A „cigány” ilyen módon láthatóvá válik, hiszen azokat a helyeket hagyta maga mögött, amelyekben éppen az elfedésen keresztül lehetett jelen. Állításom, hogy ezek a jelenségek alapjaiban zavarják meg a társadalmi viszonyok megszokott menetét, aminek következtében a cigányság egyszerre válhat közös érdekek és tapasztalatok mentén összeálló, tágabb értelemben vett politikai jelölővé és egyszerre lehet egy szélesebb érvényű lét- és értékbizonytalanság megtestesítője. Ekképpen a cigány kimondása nem történhet meg veszélyek nélkül. Bár nem működteti tovább az elfojtás mechanizmusait, feloldhatóvá teszi a nem kimondás rendje által kitermelt rokoni különbségeket és a fragmentáció egyéb fajtáit, megengedi egy különbségeket magába foglaló „közös cigányság” kialakulását, de ez a közös cigányság sokszor éppen a „magyarral” való konfrontáción keresztül áll össze, megnehezítve az együttműködés vagy a cigány-magyar különbségtétel meghaladásának lehetőségét. A „cigányság” fenti jelentésmódosulása szoros összefüggésben áll a „magyarság” jelöltté válásával, azaz a többségi lét jelöletlenségéből fakadó hegemon pozíció megrendülésével, esetünkben a szélsőjobboldali jelentésvilág előretörésével. Disszertációm állítása szerint azonban hiba lenne a „magyarság” jelöltté válásának folyamatát a cigánysággal kapcsolatos társadalmi változásokból eredeztetni, hiszen e jelenség fő jellemzője éppen az, hogy a cigányság társadalmi jelentései „viselik” a strukturális változásokból fakadó bizonytalanságok terheit.
9. Disszertációm következő tézise, hogy a fenti változások ellenére, vagy e mellett, még mindig a rokonság tűnik a legjelentősebb és legstabilabb társadalmi szerveződésnek az általam vizsgált közegekben, a rokonsági hálózatok jelentik az egyik legfőbb gazdasági és identifikációs erőforrást. A rokonsági viszonyok felértékelődése két

ellentétesnek látszó, ám egymásra ható folyamattal jár: Egyrészt a különbségtételek és a fragmentáció révén nyújtja a cigányság biztonságos megélésének lehetőségét, másrészt viszont a cigányság egyébként degradáló jelentéseit olyan pozitív tartalmakkal téríti el, mint „testvérség”, „anyaság”, „apaság”, „szerelem”, „gyermek”. A rokoni viszonyok mindig a cigányság totalitását jelenítik meg, a cigány viszonyok pedig mindig kvázi rokoni kötődésként jelennek meg. A rokonság habár alternatívát jelent a cigányság degradáló jelentéseit működtető hivatalos intézményekben elfoglalt előnytelen pozíciójával szemben, és megvéd a cigány-magyar különbségtétel lokális működésének megalázottságától, mégis, mint ilyen, maga is kényszerítő erővel bír. Ezekben a közegekben cigánynak lenni a rokonság területein kívül rendkívül bonyodalmas, az azonosulhatatlanság rémével fenyeget. A rokonság hálózataiban azonban csak „házasságon” keresztül lehet teljes értékű, jelentős szereplőként megjelenni, hiszen a többi viszony csak a házasság által keletkezik, pontosabban a közös gyermek által, aki újabb és újabb rokonsági hálózatok középpontja lesz. A rokonság ezen felértékelődése tehát alapvető hatással van a nemiség megélésére, a nemi különbségtételre és hozzá kötődő szerepekre, valamint a gyermekvállalás és a gyermek társadalmi jelentésének kérdéseire.

10. Disszertációm egyik fő kérdése tehát az volt, hogy a rokonság és a cigányság fenti összefüggései, miként határozzák meg a nemiséget. Állításom, hogy házassági viszony felértékelődése révén erősebb lesz a férfi és a nő egymásrataltságának kényszere, mint a köztük lévő hierarchikus különbségtétel jelentősége. Szemben a „tradicionálisabb” roma közösségeket vizsgáló antropológiai munkák tanulságaival, ezekben a közegekben sokkal kevésbé egyenlőtlen nemi viszonyokat találunk. A tradicionálisabb” roma közegekben, hasonlóan az általam vizsgáltakkal, a rokoni hálózatba való belépés jelenti mind a gazdasági túlélés lehetőségét, mind a megélhető azonosulás formáját. Ugyanakkor, míg a „tradicionálisabb” közegekben a roma identitásban rejlő erőteljesebb erőforrásokat éppen a nemi viszonyok egyenlőtlensége, a roma „férfi testvérség” felértékelése biztosítja, addig az általam kutatott közegekben az asszimilációs rezsím következményeképpen a cigányság csak igen problematikus módon válhat identifikációs erőforrássá, a nemi viszonyok egyenlőtlensége sem lesz a cigány-identitás fő „védőbástyája”. Disszertációm állítása

szerint tehát a nemek közti viszonyok egyenlőtlensége szoros összefüggésben áll a cigány-nem cigány különbségtétel hierarchiájával. A nemi egyenlőtlenség révén kijátszhatóvá válik a cigány-nem cigány különbségtétel hierarchiája vagy éppen ellenkezőleg, a cigány-magyar különbségtétel egyenlőtlen viszonyainak következménye a nemek közti kapcsolat kevésbé hierarchikus jellege. Az általam vizsgált közegekben ez utóbbi áll fenn.

11. Az általam kutatott közegekben a „házasság” viszonya felértékelődik a „testvérség” idealizált közösségéhez képest, mégis e kettő folyamatos „dialektikája” biztosítja cigányság és rokonság egymás általi meghatározottságát. Mint a fenti téisekben olvashattuk, cigányság biztonságos megélése a „saját rokonság” viszonyaiban válik lehetségessé, ez a „saját rokonság” azonban elsősorban a „vérszerinti” kötődésekre utal, így minden házasság kihívás elé állítja a „saját rokonság” konstrukciójával biztosított biztonságos „cigányságot”. Ekképpen egy házassági kapcsolat nem pusztán az egyén identifikációs lehetőségeit határozza meg, hanem a közvetlen rokonságét is, hiszen a férj vagy feleség „idegen cigányokat” hoz a családba, akik szükségképpen nem rokonok, azaz „másképpen a cigányok”. Egy fiatal fiú vagy lány párválasztása tehát az összes többi rokon identifikációs lehetőségeire is hatással van, a választás során kialakult feszültségeken a „közös vérszerinti rokon” a gyermek érkezése tudja feloldani. Ez a dinamika legegyszerűbb lélektani és gazdasági érdekké teszi a családalapítást, a gyerek és szülő státusz közötti idő identifikációs „üresjáratát” válik, amely erőforrások hiányában nem is kitölthető (vö Durst, Kelly). Így újfent a rokonsági hálózat marad a legfőbb kapaszkodó.
12. Disszertációm állítása, hogy a rokonság mint szerveződés logikája sok esetben maga alá gyűri más típusú intézményekben uralkodó viszonyok erejét (mint pl iskola, munkahely). A bér munka világa ezekben a közegekben szintén úgy tűnik fel, mint, a nemiség vagy a családi, rokon kötések megélésének újabb, hasznos színterei, amelyek, akár az iskola, bármikor áldozatául eshetnek e viszonyokban uralkodó mozgásoknak. A bér munka színtere nem mindig képes kialakítani egy olyan önálló jelentésvilágot, amely esetenként felülírja a nemiség, család és rokonság meghatározó jelentéseit, így pusztán a cigány férfiség és nőiség megélésének színpadává válik, szereplői, pedig az ezekről szóló történetek statisztáivá. Ha a bér munka színtere e dinamikák révén az elemi családot kezdi veszélyeztetni, maga

is fenyegető lesz, anyagi előnyök ide vagy oda, irreleváns helyszínné válik. Semmilyen összeg nem tudja pótolni azt az erőforrást, amelyet az elemi család stabil létezése nyújt a cigányság strukturális pozíciójának bizonytalanságában.

13. Disszertációm konklúziójaként megállapíthatom, hogy a rokonsági viszonyok fenti felértékelődése egyszerre ered a cigány-magyar különbségtétel strukturális egyenlőtlenségeiből és egyszerre hat azokra vissza. A rokonság és a cigányság összefonódásai révén egyrésztől kijátszhatóvá válik ez az egyenlőtlen különbségtétel, másrésztől a fragmentáció révén meg is akadályozhatja annak eltérítését.

Felhasznált irodalom

Abu-Lughod, Lila (2006): Writing Against the Culture. In: Anthropology in Theory Issue in Epistemology. (eds.): Sanders and Moore. Blackwell, Cornwall. 466-480.

Ahmed, Sara (1999): She'll Wake Up One of These Days and Find She's Turned into a nigger. Theory, Culture & Society, 16. 87–105.

Amit, Vered (ed.) (2000): Constructing the Field. Ethnographic Fieldwork in the Contemporary World. Routledge. New York.

Appadurai, Arjun (2008): Különválások és különbségek a globális kulturális gazdaságban. In: Sokféle Modernitás. Niedermüller Péter, Horváth Kata, Zombory Máté (szerk): L'Harmattan, Budapest. 238-263.

Arondeker, Arjeli (2005): Border/Line Sex: Queer Postcolonialities or How Race Matters Outside the United States. Intersections: International Journal of Postcolonial Studies 7/2. 236-250.

Asad, Talal (1979): Anthropology and the Colonial Encounter. In: Politics of Anthropology From Colonialism and Sexism a View From Below. (eds): Gerrit-Mannheim. De Gruyter Mouton, 85-94. pp.

Atkinson, Paul (1999): A narratíva és a társadalmi cselekvés reprezentációja. In: Narratívák 3. 121-149.

Balogh Lidia (2012): Possible Response to the Sweep of Right wing Forces and Anti- Gypsyism in Hungary. In: Gypsy "Menace". Populism and the New Anti- Gypsy Politics. (ed):Michael Stewart. Hurst and Company, London

- Barley Nigel (2006): Egy zöldfülű antropológus kalandjai. Typotex Kiadó, Budapest.
- Barth, Fredrik (1996): Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. Régió 7/1.
- Bárány Zoltán (2001): Romani electoral politics and behaviour . In: Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe 1/1. 1-13.
- Berényi Eszter- Berkovits Balázs- Erőss Gábor (2008): Iskolarend. Kiváltság és különbségtétel a közoktatásban. Gondolat Kiadó, Budapest
- bell hooks (1992): Representing Whiteness in the Black Imagination. In: Cultural Studies. (eds): Lawrence Grossberg London, Routledge, 338-342.
- Bhabha, Homi K. (1994): The Location of Culture. Routledge Classic, London.
- Bíró András (2013): The Price of Roma Integration. In: From Victimhood to Citizenship: the Path of Roma Integration : a debate. (ed.): Will Guy. Pakiv European Roma Fund, Budapest.
- Bíró A. Zoltán (1994): Az esély esélyeiről. Replika 13-14.
- Boal, Augusto (1979): Theatre of Oppressed. Pluto Press, London.
- Boglár Lajos (2001): Akcióantropológia. In: A kultúra arcai. Napvilág Kiadó Budapest.
- Borsányi László (1995): Mire jó az antropológia? Új Holnap 41/5. 102-106.
- Bourdieu, Pierre (1994). Férfiuralom In: Férfiuralom. (szerk): Hadas Miklós. Replika könyvek, Budapest 10-59.
- Bourdieu, Pierre (2009): A gyakorlat elméletének vázlata. Három kabil tanulmány. Napvilág Kiadó, Budapest
- Brod, Harry (2001): Férfikutatások témái és tézisei Replika 43-44
- Brubaker, Rogers (2001): Csoportok nélküli etnicitás. Beszélő 6/ 7-8.
- Butler, Judith (2005): Jelentős testek. A „szexus” diszkurzív korlátairól. Új Mandátum, Budapest.
- Uő: A paródiától a politikáig. http://www.kontextus.hu/mirolir/ca_but.html.
- Caputo, Virginia (2000): „At Home” and „Away” In: Contructing the Field. Ethnographic Fieldwork in the Contemporary World. Routledge, New York.
- Castel, Robert (1998): A szociális kérdés alakváltozásai. Max Weber Alapítvány–Wesley

Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó, Budapest

Castel, Robert (1993): A nélkülözéstől a kivetettséig – a kiilleszkedés pokoljárása. In: *Esély*, 3: 3–23.

Carsten, Janet (2004): *After Kinship*. Cambridge University Press. New York

Clifford, James (1988): On Ethnographic Authority. In: *Predicament of Culture. Twentieth Century Ethnography, Literature and Art*. (ed): Clifford. Harvard University Press, London 21-55. pp.

Clifford, James (1986) On Ethnographic Allegory. In: *Writing Culture: The Poetics and*

Politics of Ethnography. (ed): Clifford, James and George E. Marcus. Berkeley, Los Angeles 98-122.

Chodorow, Nancy (2000): Férfi és női szocializáció kultúraközi összehasonlítása In: *Feminizmus és a pszichoanalitikus elmélet* Újmandátum Kiadó, Budapest 32-56.

Collier, Jane Fishburne and Yanagisako, Sylvia Yunko (eds) (1987): *Gender and Kinship. Essays Towards a Unified Analysis*. Stanford University Press.

Comaroff, Jean- Comaroff, John (2003): *Ethnography on an Awkward Scale Postcolonial Anthropology and the Violence of Abstraction*. *Ethnography*. 4/2 147-179.

Crenshaw, Kimberlè Williams (1989): *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine. Feminist Theory and Antiracist Politics*". *University of Chicago Legal Forum*, 139-169.

Cruz-Janzen, Marta I. (2001): *Latinegras: Desired women: undesirable mothers, daughters, sisters, and wives*. *Frontiers: The Journal of Women Studies*. 22. 168-183.

De Port, van Mattijs, (1998): *Gypsies, Wars and Other Instances of the Wild. Civilization and its Discontent in a Serbian Town*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

DeSoto, Hermine G. and Nora Dudwick, (eds.) (2000): *Fieldwork Dilemmas:*

Anthropologists in Postsocialist States. Madison: University of Wisconsin Press.

Douglas, Mary (2003): *Rejtett jelentések*. Osiris Kiadó, Budapest.

Dube, Leela, (1997): *Women and Kinship. Perspectives on Gender in South and South-Eastern Asia*. United Nation University Press, Tokio.

Dupcsik Csaba (2009): *Magyarországi cigánység története*. Osiris Kiadó, Budapest.

Durst Judit (2010): Minden évben máshogy fordul a világ”. Anblokk 4.

Durst Judit (2006): Kirekesztettség és gyermekvállalás. Romák termékenységének változása néhány gettósodó aprófaluban. Doktori disszertáció. Kézirat.

Durst Judit (2011): A Látogató. Beszélő 16/3

Du Bois, W.E.B. (1961): Souls of Black Folk: Essays and Sketches. Greenwich Conn. Fawcett Publication, New York.

Edwards, Jeannette and Marilyn Strathern (2000): “Including Our Own,” In: Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship. (ed.): Janet Carsten. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Effremova, Georgia (2012): Integralist Narratives and Redemptive Anti- Gypsy Politics in Bulgaria. In: Gypsy “Menace”. Populism and the New Anti- Gypsy Politics. (ed.): Michael Stewart. Hurst and Company, London.

Eksner, Julia H. (2013): Revisiting the ‘ghetto’ in the New Berlin Republic: immigrant youths, territorial stigmatisation and the devaluation of local educational capital. Social Anthropology 21/3 336-355.

Engebrihtsen, A. (2007): Exploring Gypsiness: Power, Exchange and Interdependence in a Transylvanian Village. Oxford. Berghan.

Eriksen, Thomas H. (2008): Etnicitás és Nacionalizmus- Antropológiai perspektívák. Gondolat Kiadó, Budapest.

Fabian, Johannes (1991): How Anthropology Make its Object In:Time and the Work of Anthropology: Critical Essays1971–1991. Chur, Switzerland and Philadelphia, PA: Harwood Academic. 173-265.

Fabian, Johannes (1990): Presence and Representation: The Other and Anthropological Writing. Critical Inquiry, 16/4. 753-772.

Fanon, Frantz (1986): Black Skin, White Masks. Pluto Press, London.

Feischmidt – Szombati (2013): Cigányellenesség és szélsőjobboldali politika a magyar társadalomban. Esély. 2013/1

Ferge Zsuzsa (1999): A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In: Iskola és Társadalom. (szerk): Meleg Csilla JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke, Pécs.

- Ferguson, James – Gupta, Akhil (eds.) (1997): *Culture, Power, Place: Exploration in Critical Anthropology*. Duke University Press.
- Fejős Zoltán (1994): *Esélyek: Elmélettel vagy a nélkül*. Replika 13-14
- Fleck Gábor – Virág Tünde (1999): *Egy beás közösség múltja és jelene*. (The past and present of a Beas community.) MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 52. Budapest.
- Formoso, Bernard (2000): *Cigányok és letelepedettek*. In: Prónai Csaba (szerk.) *Cigányok Európában 1. Nyugat-európa*. Új mandátum Kiadó, Budapest, 30-85.
- Gal, Susan (2000) *Beszéd és hallgatás között*. Replika, 3. 162-172.
- Gannon, Suzanne (2006): *The (im)possibility of the writing the self-writing: French poststructural theory and autoethnography*. *Critical Methodologies*. 6. 476-494.
- Gerd, Baumann (1995): *Managing a Polyethnic Milieu: Kinship and Interaction in a London Suburb*. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 1/4, 725-741.
- Gheorghe, Nicolae (2013): *Choices to be made and prices to be paid: potential roles and consequences in Roma activism and policy-making*. In: *From Victimhood to Citizenship: the Path of Roma Integration: a debate*. (ed): Will Guy. Pakiv European Roma Fund, Budapest.
- Greenwood J. D. – Levin M. (1998): *What is the Action Research*. In: *Introduction to Action Research: Social Research for Social Changes*. London sage Publication
- Gilman, L. Sander (1985): *Difference and Pathology: Stereotypes of Sexuality, Race and Madness*. Cornell University Press. New York
- Guy, Will. (2001): *Romani Identity and Post-Communist Policy*. In: *Between Past and Future: The Roma of Central and Eastern Europe*. (ed): Will Guy. 3-32. o. Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- Gupta Akhil, and James Ferguson (eds.) (1997): *Anthropological Locations*. Berkeley: University of California Press.
- Gay Y Blasco, Paloma (1997): *A different body? Desire and Virginty among Gitanos*. *Journal of anthropology* 4. London 523-533.

Gay y Blasco, P (1999): Gypsies in Madrid: Sex, Gender and the Performance of Identity. Oxford and New York. Berg.

Hannerz, Ulf (2003): Being there...and there... and there. Ethnography 4.2 201-216 pp.

Hannerz, Ulf (1992): Cultural Complexity: Studies in Social Organization of Meaning. New York: Columbia University Press.

Hannerz, Ulf (1997): Flows, Boundaries and Hybrids: Keywords in Transnational Anthropology, in: Mana, Bd. 3, Rio de Janeiro, 7-39.

Haraway, Donna (1994): Szituációba ágyazott tudás In: Férfiuralom. (szerk): Hadas Miklós. Replika könyvek, Budapest 121-142.

Havas Gábor (2008): Esélyegyenlőség és deszegregáció In: Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért. (szerk): Fazekas Károly- Köllő Júlia- Vajda Júlia. Ecostat, Budapest.

Havas Gábor (1983): Baranya megyei teknővájó cigányok. In: Cigányvizsgálatok. Budapest Művelődéskutató Intézet. 61-141.

Havas Gábor (1983): Korábbi cigány foglalkozások. In: Cigányvizsgálatok. Budapest Művelődéskutató Intézet, Budapest. 161-181.

Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona (2002): Cigány gyerekek az általános iskolában. Budapest, Oktatáskutató Intézet–Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Havas Gábor (1983): Foglalkozásváltási stratégiák különböző cigány közösségekben. In: Cigányvizsgálatok. Művelődéskutató Intézet, Budapest. 181-222.

Havas Gábor (2005): Óvodától a szakmáig. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest.

Havas Gábor-Lisko Ilona-Kemény István (2001): Cigány gyerekek az általános iskolában. Oktatás Kutató Intézet, Budapest.

Holt, L. Nicholas (2003): Representation, Legitimation and Auotoethnography: An Autoethnographyc Writing Story. International Journal of Qualitative Methods 2/1 2-25.

Horváth Kata, (2008): A cigány különbségtétel. <http://cieh-programmes.univ-paris3.fr/docs/Minorite/1hadastol.pdf>

Horváth Kata (2010): A nem kimondás rendje. AnBlok 4.

Horváth Kata (2008): „Passing”: Rebeka és a Meleg büszkeség napja. A bőrszín diszkurzív korlátairól és lehetőségeiről. Beszélő 13/7

Horváth Kata- Prónai Csaba (2002): „Retkesek” és „kényesek” között. Egy magyar cigány közösség tisztasági szokásairól. Café Babel 38.

Horváth Kata (2008): „Most azért, mert cigány vagyok?!” A különbség diszkurzív működése. In: Reflexiók és mélyfúrások. A kultúra kutatás változatai a „kulturális fordulat” után. (szerk): Havasréti József és Szijártó Zsolt. Gondolat Kiadó, Budapest. 38-67.

Horváth Kata. 2001 Cigány munka" - " gádzsó munka". In: A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón. (szerk): Ando György - Eperjessy Ernő - Grin Igor - Krupa András./Esélyek, lehetőségek, kihívások/. /A VII.Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai, Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba, 401-413.

Jackson, Anthony (1987): Anthropolgy at Home. Tavistock Publication LTD, London.

Juhász Attila (2010): A “cigánybűnözés” mint az “igazság” kimondásának szimbóluma. anBlok 4. 11-16.

Janky, B (2005): A cigány ok társadalmi helyzete és termékenysége. In: Nagy Ildikó- Pongrácz Tiborné-Tóth István György (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. SZCSEM-Tárki, Budapest, 136.-148.

Junghaus Tímea 2011 A fehérség kritikai kutatása I-II fellelhető:

http://tranzit.blog.hu/2011/08/01/a_feherse_g_kritikai_kutatasa_critical_whiteness_studies_i

Kapitány Balázs-Spéder Zsolt (2004): Szegénység és depriváció. Életünk fordulópontjai. Műhelytanulmányok 4.

Kardos László (1983): Bontási terület. In: Cigányvizsgálatok. Művelődéskutató Intézet, Budapest.45-61

Kardos László (1983): Toborzás. In: Cigányvizsgálatok. Művelődéskutató Intézet, Budapest 19- 45.

Kelly, M. P.F. (1998): Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban: következmények a bevándorlás gazdaságsszociológiájára. In: Lengyel, Gy.- Szántó Z. (eds.): Tőkefajták. Aula

Kemény István (szerk.) (1976): Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról. MTA Szociológiai Kutató Intézet. Budapest

Kertesi G, Kézdi G. (2008): A roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása: Első eredmények a TÁRKI-Educatio Életpálya-felmérése alapján In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.) Társadalmi riport 2008 Budapest: TÁRKI. 344-362.

Kertesi Gábor (2005): Roma foglalkoztatás az ezredfordulón: A rendszerváltás maradandó sokkja Szociológiai szemle 15/2 57-87.

Kertesi Gábor-Kézdi Gábor (2005): Általános iskolai szegregáció. Okok és Következmények. In: A társadalom peremén. (szerk): Kertesi Gábor, Osiris Kiadó, Budapest

Kjosszev, Alekszandar. (2000): Megjegyzések az önmagukat kolonizáló kultúrákról. Magyar Lettre Internationale 37.

Kóczé Angéla (2011): Gender Ethnicity and Class. Romani Women' Political Activism and Social Struggles. Ceu. Kézirat

Kovai Cecília (2009): A kém, a gyarmatosító és az ügynök. Egy nyugati tudomány kelet-európai lefordításai. AnBlok 3.

Kovai Cecília (2011): A „cigány osztály” és az egyenlőség uralma. Két észak-magyarországi iskola „roma-politikája”. Beszélő. 13/ 7-8. 26-37.

Horváth Kata-Kovai Cecília (2010): A cigány-magyar különbségtétel alakulása egy észak-magyarországi faluban. AnBlok 4.

Kovai Cecília (2010): A „cigányozásban” rejlő lehetőségek. AnBlok 4.

Kovai Cecília (2008): Az iskola és a család. Kizáró és megengedő viszonyok. Beszélő. 13/ 5.szám. 80-88.

Kovai Cecília (2006): Nemek határain. IN: Cigány világok Európában. (szerk): Prónai Csaba Nyitott Könyv kiadó, Budapest. 196-209.

Kovács Éva (2009): „Fekete testek, fehér testek – A 'cigány' képe az 1850-es évektől a XX. század első feléig”. Beszélő, január, 14/1, 74-92.

Kovács Imre (2012): A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezet és hatalmi változásai. Argumentum Kiadó, Budapest.

Kovalcsik, Katalin (1996): Roma or Boyash Identity? The Music of the "Ard'elan" Boyashes in Hungary. Max Peter Baumann ed.: The World of Music 38/1: 77-93.

Ladányi János (2005): Szociális és etnikai konfliktusok. Tanulmányok a piacgazdasági átmenet időszakából (1987–2005). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest

Ladányi János- Szelényi Iván (2005): Van e értelme az underclass kategória használatának? in Szociális és etnikai konfliktusok. Tanulmányok a piacgazdasági átmenet időszakából (1987–2005). (szerk): Ladányi Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 470-476

Ladányi János (2004): A kirekesztettség változó formái. Napvilág Kiadó, Budapest.

Lampland, Martha (1994): Feminizmus és társadalomkutatás In: Hadas Miklós (szerk.) Férfiuralom. Replika könyvek, Budapest.

Leavy, Patricia (2009): Social Research and the Creative Arts: An Introduction In: Methods Meet Arts. Guilford Press, New York

Marušák & L. Singer (2009): Social Unrest in Slovakia 2004: Romani Reaction to Neoliberal 'Reforms'; M. In: Romani politics in contemporary Europe : poverty, ethnic mobilization, and the neo-liberal order. (eds): Trehan, Nidhi and Nando Sigona. Hampshire Palgrave Macmillan, New York.

Marcus, E. George (1995): Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. Annual Review of Anthropology, 24. 95-117.

McIntosh, Peggy (1990): 'White privilege: Unpacking the Invisible Knapsack', in Independent School, 49 31–35.

Melegh Attila (2006): On the East/West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourse on Eastern Europe. CEU Press, New York 9-49

Mezey Barna (1986): Magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1422-1985. Kossuth Kiadó, Budapest.

Miller, Carol (1988): Girls go home: Status of the Machvanka Daughter-in-law In: Papers from the eight and ninth annual meetings. (eds.): C. Desilva- Joana Gumet 95-104. New York.

Mohay Tamás (1994): Néprajz és a néprajz kritika határai. Replika 13-14

Nielsen K.A. – Svensson L.G. (2006): Action Research and Interactive Research: Beyond practice and theory. Shaker Publishing, Maastricht.

- Neményi Mária (1998): Cigány anyák az egészségügyben. Magánkiadás.
- Niedermüller Péter (1994): Paradigmák és esélyek avagy a kulturális antropológia lehetőségei Magyarországon. Replika 13-14. 89-129.
- Okely, Judith (1983): *The Traveller-Gypsies*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Okely, Judith (1996): *Own and Other Culture*. Routledge, London
- Peirano, Mariza G. S. (1998): When Anthropology is at Home: The Different Context of a Single Discipline. *Annual Review Anthropology* 27.
- Piasere, Leonardo (2000): A ciganológusok szerelmei In *Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa. Válogatás Bernard Formoso, Patrick Williams, Leonardo Piasere tanulmányaiból.* (szerk): Prónai Csaba, pp. 439-449. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Pogány, István (2004): *The Roma Cafe: Human Rights and the Plight of the Romani People*, Pluto Pres, London.
- Prónai Csaba (1995): *Cigánykutatás és kulturális antropológia (rövid vázlat)*. Kulturális antropológiai cigánytanulmányok I. Budapest – Kaposvár
- Prónai Csaba (szerk) (2000): *Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa. Válogatás Bernard Formoso, Patrick Williams, Leonardo Piasere tanulmányaiból.* Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Üö. (2002): *Cigányok Európában II. Olaszország. Válogatás Jane Dick Zatta, Leonardo Piasere, Francesca Manna, Elisabeth Tauber, Paola Trevisan tanulmányaiból.* Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Rao, Aparna (1996): Nő a cigány kultúrában . *Magyar Lettre Internationale*, 21. 71-72
- Reed, Evelyn (1998): *Sétáló Agyak*. Kijárat Kiadó, Budapest.
- Ries, Johannes (2010): Romany/Gypsy Church or People of God. In: *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies*. (ed.): Michael Stewart and Marton Rovid. CEU. 273-280.
- Rottenberg, Catherine (2003): Passing: Race, Identification and Desire. *Criticism* 4. 435-452.
- Rosaldo, Renato (1986): From the Door of his Tent. The Fieldworker and the Inquisitor In: *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. eds.): Clifford, James and George E. Marcus. Berkeley, Los Angeles and London: University of California. 98-122.

Rubin, Gayle (1994): *Nők a forgalomban*. In *Férfiuralom*. Hadas Miklós (szerk.) replika Kör, Budapest 63-98.

Said, Edward 2000 *Orientalizmus*. Európa Könyvkiadó. Budapest

Sharkey, Patrick. (2008): *The Intergenerational Transmission of Context*. *American Journal of Sociology* 113/1:931-69.

Scheffel, David Z. (2005): *Svinia in Black and White. Slovak Romas and their Neighbours*. Broadview Press.

Scott, Joan W. (2001): *Van-e a nőknek történelmük? Bevezetés*. Balassa kiadó Budapest 11-27.

Sigona, N and Trehan N. (2009) *Introduction: Romani Politics in Neoliberal Europe*; In. *Romani politics in contemporary Europe: poverty, ethnic mobilization, and the neo-liberal order*. Houndmills, Basingstoke, (eds): Trehan, Nidhi and Nando Sigona eds. Hampshire; New York : Palgrave Macmillan

Silian, Alina (2010): „A munka révén nyert becsület.” *AnBlok* 4.

Simon Éva (2000): *A cigánykérdés jogi szabályozása Magyarországon* 1-3 *Amaro Drom*. 10. 3-6 11 6-10. 12 3-5

Silverman, Carol (1976): *Pollution and power: Gipsy women in america*. In: *American Kalderash*. (ed): Matt T. Salo. Hackettstown N. Y. Gipsy Lore Society 55-70.

Stewart, Michael (2001): *The Development of Communist Policy towards Gypsies and Roma, 1945-1989. A Case Study*. In: *Between past and future: the Roma of Central and Eastern Europe*. (ed.): Will Guy. Hertfordshire University Press.

Stewart, Michael (2005): *Depriváció, romák, underclass*. In: *Szociális és etnikai konfliktusok*. (szerk.): Ladányi János Új Mandátum Kiadó, Budapest 453-470

Stewart, Michael (2001): *Underclass, Race and ‘the Roma’ in Post-communist eastern Europe*. In: C. Hann ed. *Postsocialism: Ideas, Ideologies and Practices in Europe and Asia*, Routledge, London.

Stewart, Michael (1994): *Daltestvérek*. T-twins Kiadó-MTA Szociológiai intézet Max Weber alapítvány, Budapest.

Sutherland, Anne (1986): *Gipsy Women, Gipsy Men*. In: Joana Gumet (szerk.) *Papers from the sixth and seventh annual meeting of the Gipsy Lore Society*. New York 103-114.

Strathern, Marylin (1988): *Gender of the Gift*. UNiversity of California Press.

Sutherland, A. Gypsies (1975): The Hidden Americans. Tavistock, London.

Szalai Júlia (2010): A szabadságtalanság bővülő körei. Az iskolai szegregáció társadalmi „értelméről”
Esély. 2010 21/3 3-22

Szalai Júlia (2010): A szabadságtalanság bővülő körei. Esély 3.

Szalai Júlia (2000): Az elismerés politikája és a cigánykérdés. In: Cigánynak Születni. Újmandátum
Kiadó, Budapest. 543-579.

Szalai Júlia (2005): A jóléti fogda I-II. Esély 2005/1 3-34

Szalai Júlia (2007): Nincs két ország. Társadalmi küzdelmek az állami (túl) elosztásért a rendszerváltás
utána Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest.

Szuhay Péter (2012): Sosemlész Cigányország. Magyarország felfedezése sorozat. Osiris, Budapest.

Tesar, Catalina (2012): „Women Married off to Chalices”: Gender, Kinship and Wealth among
Romanian Cortorari Gypsies. Doktori Disszertáció Kézirat. University College London Department of
Anthropology

Trehan, Nidhi and Nando Sigona (eds.) (2009): Romani politics in contemporary Europe: poverty,
ethnic mobilization, and the neo-liberal order. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York :
Palgrave Macmillan

Zolnay János (2012): Abusive Language and Discriminatory Measures in Hungarian Local Policy. In
Gypsy “Menace”. Populism and the New Anti- Gypsy Politics. (ed): Michael Stewart. Hurst and
Company, London

Zolnay János (2008): Hiányzó ágens Educatio 2008/4 549-556.

Tyler, Stephen (1984): The Vision Quest in the West or What the Mind’s Eye Sees, Journal of
Anthropological Research 40(1): 23–43

Varga Blanka (2010): Lavírozunk! anBlok 4.

Vermeersch, Peter (2006): The Romani Movement: Minority Politics & Ethnic Mobilization in
Contemporary Central Europe. New York and Oxford: Berghahn Books

Vidra Zsuzsa (2014): Introductcion In: Facing the Far-right. Anthropological portrayals of local civil
resilience. Zsuzsanna Vidra ed. CEU CPS. (megjelenés alatt)

Virág Tünde (2011): Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Vörös Miklós (1994): Az antropológiai és a néprajzi kutatások politikuma Replika 13-14.

Yuval-Davis, Nira (2006): Intersectionality and Feminist Politics. European Journal of Women's Studies 13(3):193-209.

Yelvinton, Kevin A. (2006): Patterns of "Race," Ethnicity, Class, and nationalism, Understanding Contemporary Latin America, ed by Richard S. Hillman. Bolder, Co: Lynne Rienner Publishers. 229-261.

Waquant, Loic (2008): Urban Outcast: A Comparative Sociology of Advanced Marginality. Polity Press UK., London.

Weston, Kath. (1991): Families We Choose: Lesbians, Gays, Kinship. New York: Columbia University Press.

Williams, Patrik (2002) Cigányok Európában III. Franciaország. Patrick Williams: Cigány házasság. Új Mandátum Kiadó, Budapest.

Williams, Patrik (2000): Struktúrák vagy stratégiák? Házasság a kalderás romáknál In: Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa. (szerk): Prónai Csaba. Új mandátum Kiadó, Budapest. 274-286.

Wilson, William Julius (2009): Structural and Cultural Forces that Contribute they Racial Inequality. In: More than just Race: Being Black and Poor in the Inner City. New York

A szerző publikációi a disszertáció témaköréből

2015

Kovai Cecília 2015. Hét év I. rész- A szülők, akik a faluban laknak. Beszélő-online

<http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/het-ev-%E2%80%93-i-resz>

Kovai Cecília 2015. Hét év II. rész- A házasság útján: Kisjutka, a legidősebb lány. Beszélő-online

<http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/het-ev-%E2%80%93-ii-resz>

Kovai Cecília 2015. Hét év III.rész-A rokonság útján: Betti, a második lány. Bezsélő-online

<http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/het-ev-%E2%80%93-iii-resz>

Kovai Cecília 2015. Hét év IV.rész- A cigányság útján az intergáció felé: Szintia, a harmadik lány. Bezsélő-online

<http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/het-ev-%E2%80%93-iv-resz>

2014

Kovai Cecília 2014 "Without Jesus, it doesn't work": Opportunities for Self-organization and Interest-building Advocacy in a Hungarian Village. In Facing the Far-right. Anthropological portrayals of local civil resilience. Zsuzsanna Vidra ed. CEU CPS.

Kovai Cecília 2014 "He's got a bit of a Jobbik gene": Conflicting perspectives and the challenges of reconciliation in a Hungarian town (co-author Gergő Pulay) In Facing the Far-right. Anthropological portrayals of local civil resilience. Zsuzsanna Vidra ed. CEU CPS.

2013

Kovai Cecília 2013 Azok a „boldog békeidők”. A „magyarság”, mint ideál, „cigányság”, mint analógia. Megjelenés alatt Cigány Néprajzi Tanulmányok 16. kötet. Szerk: Szuhay Péter

2012

Kovai Cecília 2012 Hidden Potential in „Naming Gypsy”: The Transformation of Gypsy Hungarian distinction. The Gypsy „Menace”. Populism and the New Anti-Gypsy Politics. szerk. : Michael Stewart. Husrt & Company, London. 281-295

2011

Kovai Cecília 2011 Az otthon szakadatlan keresése. Rövid antropológiai esszé. Magyar Lettre Internatoinale. 81. 41-42

Kovai Cecília 2011 Kié itt a tér? Rövid antropológiai esszé. Magyar Lettre Internationale. 81.64-65

Kovai Cecília 2011 Fény és meleg. Rövid antropológiai esszé. Magyar Lettre Internationale. 81.70-71

Kovai Cecília 2011 A „cigány osztály” és az egyenlőség uralma. Két észak-magyarországi iskola „romapolitikája”. Beszélő. XVIII. Évf. 7-8. szám. 26-37.

Kovai Cecília 2011 Négy futam. Beszélő XVIII. Évf. 1. szám. 80-92.

2010

Horváth Kata-Kovai Cecília 2010 A cigány-magyar különbségtétel alakulása egy észak-magyarországi faluban. AnBlok 4.szám

Kovai Cecília 2010 A „cigányozásban” rejlő lehetőségek. AnBlok 4. szám

Kovai Cecília 2010 On the Borders of Gender. Mariage and Role of the „child” amongst Hungarian Gypsies. Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies. ed. Michael Stewart and Marton Rovid. CEU. 108-123.

2009

Kovai Cecília 2009 A kém, a gyarmatosító és az ügynök. Egy nyugati tudomány kelet-európai lefordításai. AnBlok 3.szám

2008

Kovai Cecília 2008 Három metafora és egy történet a transznacionalizmus antropológiájából. Ulf Hannerz *Flows, Boundaries and Hybrids: Keywords in Transnational Anthropology* című esszejéről Anblokk 1-2.szám. Térképvtás.

Kovai Cecília 2008 Az iskola és a család. Kizáró és megengedő viszonyok. Beszélő. XIII.évf. 5.szám. 80-88

Kovai Cecília 2008„Élhető volt az a világ, de sok mindenbe leredukált minket. Tehát valamit adtak, valamit elvettek.” Tükörszilánkok (A Kádár-korszak személyes emlékezetben) Szerk. Kovács Éva. MTA Szociológiai kutatóintézet. 175-231.

2006

Kovai Cecília 2006 Nemek határain. Cigány világok Európában. Szerk.Prónai Csaba Nyitott Könyv kiadó. 196-209

2004

Kovai Cecília 2004 Miért lett Rudi munkanélküli. Motorogia. Szerk.A. Gergely András- Kemény Márton, MTA Politikai Tudományok Intézete Könyv Kiadó Kft. 125-137

2002

Kovai Cecília, 2002 Az átokról. Tabula 2002/3 147-163